

EEN MENSENVISSER

Overweging tijdens de eucharistieviering in de Basiliek van Oudenboach

Br. Cees van Dam,

18.04.2010

Beste medegelovigen,

In de eerste lezing hoorden we hoe Petrus en andere apostelen gevangen genomen en gestraft werden omdat ze getuigden van hun geloof.¹ Maar hun enthousiasme bleef ongebroken, meer nog, werd erdoor versterkt. De hele kerkgeschiedenis door vinden we dergelijke bewonderenswaardige getuigenissen. Vandaag herdenken we pastoor Willem Hellemons. Zijn hele leven was één groot getuigenis en de vruchten daarvan, in gebouwen en instituties, zijn nog steeds onder ons aanwezig. Ik denk dat er weinig pastoors zijn die 125 jaar na hun dood nog zo'n stempel op hun omgeving drukken.

Gisteren, precies 200 jaar geleden, op 17 april 1810, werd hij geboren in Roosendaal achter de St. Janskerk, waar zijn vader een drukke graanhandel dreef en zijn moeder een herberg.² Na de plaatselijke lagere school bezocht hij het zgn. 'college' van de Jezuïeten in Turnhout en bood zich daarna als postulant aan in het Cisterciënserklooster te Bornhem bij Antwerpen. De Bernardijnen in deze streken verkeerden in een moeilijke situatie en omdat ze geen eigen opleiding hadden, stuurden ze hun jongemannen in 1829 voor hun noviciaat en aanvullende priesterstudies naar Rome, waaronder Willem Hellemons.³ Hij zou er vijf jaren blijven.

Toen ik onlangs zelf enkele dagen in Rome was, heb ik daar geprobeerd me voor te stellen hoe in die tijd die confrontatie met de eeuwige stad van een Westbrabantse jongen van net 19 jaar moet zijn verlopen. Dat moet inderdaad een verpletterende indruk hebben gemaakt en heeft dan ook de rest van zijn leven ingrijpend en definitief getekend, zoals we hier allemaal bijna dagelijks kunnen ervaren. Alleen al deze voor Oudenbossche maten reusachtige basiliek, replica van de St. Pieter, getuigt van zijn enthousiasme voor alles wat met Rome en het pausdom te maken had.

Na zijn terugkomst in 1834 stuurde zijn overste hem als assistent naar Oudenbosch, twee jaar later als eerste kapelaan en in 1842 werd hij pastoor nadat hij al enkele jaren in feite de parochie geleid had. Tot aan zijn dood, 42 jaar later, zou hij pastoor in Oudenbosch blijven. Maar hoe anders dan zijn voorganger en veel actiever dan

destijds gebruikelijk. Hij voerde de pracht en praal rond de kerkelijke feestdagen sterk op, introduceerde nieuwe Mariadevoties en bevorderde de veelvuldige communie en de biecht. Hij nam allerlei maatregelen om zedenbedervende volksgebruiken als vastenavond, kermis en ‘dansvergaderingen’ tegen te gaan.⁴

Gisterenmiddag beschreef kerkhistoricus Jacobs in de Grote Kapel van St. Louis hem als een voorbeeld van de actieve, *ultramontaanse* zielenherder uit de katholieke herleving, maar wel een met een heel eigen kleur.

Dat *ultramontanisme* was oorspronkelijk een denkrichting die het primaat van de paus binnen en buiten de kerk benadrukte, maar werd in de 19de eeuw de algemene aanduiding voor de geest die de katholieke beweging in Nederland en enkele omliggende landen toen bezielde. Ze vocht voor een herstel van de maatschappelijke invloed die de kerk en het geloof vóór de Franse Revolutie hadden bezeten, want daarvan werd tegelijk een herstel van de maatschappelijke orde en overzichtelijkheid verwacht, waarnaar zoveel katholieken hunkerden. In de sterke protestantse hegemonie van die dagen was de beweging sterk gekant tegen elke vorm van staatsbemoeyenis met de kerk en bepleitte een sterke kerkelijke eenheid onder leiding van de paus. Voor Hellemons ging zijn loyaliteit aan de paus boven die aan zijn bisschop en zelfs aan zijn abt. Maar hoewel het *ultramontanisme* een orthodox dogmatische benadering van geloofswaarheden voorstond, voerde Hellemons een weliswaar actieve maar toch vooral milde pastorale praktijk, waarschijnlijk onder invloed van de Jezuïeten. Heel kenmerkend voor deze beweging was ook de sociale bewogenheid, zich uitend in een rusteloze activiteit op het terrein van armenzorg, de ziekenverpleging, de wezenzorg en het onderwijs.⁵ Inderdaad, ook hier herkennen we Hellemons in het vele wat hij voor Oudenbosch en omgeving heeft betekend.

Voor ons, broeders van Saint Louis, is vooral zijn bemoeienis met de Oudenbossche jeugd van belang. In Rome had hij opnieuw kennis gemaakt met het jeugdwerk van de Jezuïeten en Oratorianen.⁶ In 1837 wist hij de zusters Penitenten-Recollectinen van Roosendaal te overreden enkele van hun leden naar Oudenbosch te sturen om er een meisjesschool en een weeshuis voor arme kinderen te openen. In 1835 richtte hij een zondagsschooltje op om de oudere jongens uit de parochie door catechismuslessen, gezamenlijke wandeling en andere activiteiten te onttrekken aan de invloed van de plaatselijke opgeschoten deugnieten en ingekwartierde militairen. Toen hij na enkele jaren moest constateren dat hij bij de opgeschoten jeugd weinig succes boekte, besloot hij zich te concentreren op de jongens in de lagere-schoolleeftijd en richtte hij in 1838 naar het model van jezuïetische congregaties een ‘kleine’ Mariacongregatie op, een godsdienstige vereniging voor tien- à elf-jarige jongens, die hij een mengeling van gezelligheid en vroomheid aanbood. Hij koos daarvoor jongens uit beter gesitueerde gezinnen: een bewuste keuze voor de jezuïetische aanpak om de jeugd van de betere standen tot voorbeeld te vormen voor de anderen.⁷

Het ontbrak hem al spoedig aan voldoende tijd om deze jongens goed te begeleiden. Toen de zusters categorisch weigerden ook de zorg voor jongens op zich te nemen, het recruterende van broeders van reeds bestaande congregaties mislukte door financiële bezwaren, en zich inmiddels Johannes Huijbrechts meldde, die als kwekeling aan de gemeenteschool van Oudenbosch verbonden was en ‘neiging tot het kloosterleven’

vertoonde, werd onze congregatie geboren. Een eerste groepje van twee broeders ten behoeve van de Mariacongregatie, op 1 maart 1840 geïnstalleerd in een huisje aan de Kaaistraat, moest, om financiële redenen, kostkinderen opnemen, en ontsteg daardoor al heel gauw het niveau van parochieel jeugdwerk. Aan het kosthuis werd een schooltje verbonden en in enkele jaren tijd ontwikkelde zich een pensionaat met de wijdse naam *Institut Saint Louis* dat een gerenommeerde instelling voor jongens uit de katholieke middenstand werd. Saint Louis voorzag onmiskenbaar in een behoefte en het aantal leerlingen steeg snel tot in de honderden.

Johannes Huijbrechts gaf als Vader Vincentius leiding aan de congregatie. Pastoor Willem Hellemons bleef tot 1854 bij het bestuur ervan betrokken. Bij zijn dood, 30 jaar later, telde de congregatie 99 leden, waarvan er een aantal in Nederlands-Indië verbleef. 23 Broeders waren hem voorgedaan in de dood en 55 hadden de congregatie weer verlaten, sommige al snel tijdens hun opleiding.

Toen hij zich niet meer met de leiding van de congregatie mocht bemoeien, richtte hij al zijn energie op zijn tweede jongensdroom: de bouw van een nieuwe parochiekerk naar Romeins model. Ook hier wist hij weer velen te entusiasmeren en twintig jaar later kon deze basiliek worden ingewijd, dankzij zijn overtuigende doorzettingsvermogen en de offervaardigheid van de Oudenbosschenaren. In dezelfde periode vond ook de aanval van het Italiaanse leger op de Kerkelijke Staat plaats. Dat kon Hellemons natuurlijk niet over zijn kant laten gaan en Oudenbosch werd de opvangplaats van de Nederlandse vrijwilligers die als zouaaf naar Rome vertrokken voor de krijgsmacht in het leger van Paus Pius IX. Hellemons wist zelfs 22 van zijn eigen parochianen daarvoor over te halen.

In zijn beschrijving van de beide stichters van onze congregatie schrijft onze geschiedschrijver broeder Christoffor: “Aan Vader Vincentius was als medestichter de zware taak toegevallen om de hoge idealen van de Stichter in nederige praktijk om te zetten.”⁸ Het tekent de verhouding en vooral de persoonlijkheden. Willem Hellemons maakte op zijn tijdgenoten een welhaast onvergetelijke indruk. Cristoffor schetst een groot, diepgevoelde priesterhart en verbindt dat aan het vermogen om mensen te binden. Hij was een “hartenwinner”, “hij sleepte de mensen mee naar waar hij ze wilde hebben”, een “tovenaars met mensenmateriaal”, waarvan het geheim lag “in zijn charmante goedheid”. Hij was geen man van de Brabantse gemoedelijkheid en eenvoud. Hij stond zeer op de vormen en dat gaf hem iets van de “statelijke zwier van Romeinse prelaten”. Ook fysiek straalde hij uit dat hij een man was die wist wat hij wilde. Had hij eenmaal een besluit genomen, dan ging hij voor niemand opzij. “Hij zette den koepel op zijn kerk zoals hij het wilde, en niet anders.”⁹ Maar zijn hoffelijke goedheid, zijn opgewektheid en humor maakten weer veel goed. Kortom: een groots en meeslepend leven.....

En ja, hij had evenzeer tegenstrevers als geestdriftige vrienden. Misschien wel het meest dramatisch kwam dat naar voren in het conflict met bisschop van Hooydonk van Breda om de jezuïetenregel die hij en de broeders voor hun jonge congregatie wensten, maar dat in wezen ging om een al te grote zelfstandigheid die hij aan de dag legde en ook wenste voor zijn congregatie en broeders tegen al te grote inmenging van

de seculiere geestelijkheid.¹⁰ Hij heeft er hard voor moeten vechten en ook een zware persoonlijke strijd moeten leveren.

Toegegeven, hij was niet altijd even diplomatiek, hij kon overdrijven en uitgesproken éénzijdig zijn, en met eerst de Aloysiustoren en later de basiliek als hoogste gebouwen in de omgeving wist hij ook kwaad bloed te zetten. En mogelijk had hij soms teveel oog voor uitsluitend het mooie van zijn idealen. Maar misschien is dat ook wel nodig om iets groots tot stand te kunnen brengen. Om voortrekker te kunnen zijn en te kunnen begeistere is het soms nodig af te zien van al het andere dat dan onbelangrijk wordt. Zoals de apostelen ook deden in de eerste lezing die wij zojuist hebben gehoord.

Onze congregatie is niet ontstaan uit overdrijving van een idealist. Integendeel, onderwijs aan het katholieke volksdeel voldeed zo aan de behoefte dat de jonge congregatie al snel uitgroeide boven het werk waarvoor Hellemons haar bedoeld had, tot ver buiten Oudenbosch, ver buiten West-Brabant, en zelfs ver buiten de landsgrenzen. Op dit ogenblik wordt er misschien wat anders tegen dit soort opvoeding en onderwijs aangekeken. Deze dagen worden we opgeschrikt door berichten over misbruik, waartoe het systeem aanleiding zou hebben gegeven. U begrijpt dat misbruik van degenen die aan onze zorgen waren toevertrouwd haaks staat op de idealen van onze congregatie en zeker ook op die van Willem Hellemons. Als daar ook broeders van Saint Louis bij betrokken zijn geweest, bieden we van ganser harte ons diepgevoeld meeleven en excuses aan aan de slachtoffers en aan anderen wier vertrouwen we daarmee beschaamd hebben. Mijn congregatie zal dan ook graag en zonder enige terughoudendheid meewerken aan het onderzoek van de heer Deetman, waartoe hij van de Konferentie Nederlandse Religieuzen en de Bisschoppenkonferentie opdracht heeft gekregen. Maar ik wil en kan U verzekeren dat het overgrote deel van mijn medebroeders altijd met hart en ziel hun hele leven op respectvolle wijze aan dit mooie opvoedingsdoel hebben gewijd, getuigen ook de hartelijke en bemoedigende reacties die wij deze dagen van oud-leerlingen ontvangen, voor wie de ontvangen opvoeding veel, heel veel voor hun verdere leven heeft betekend.

Maar de tijden, 125 jaar na het overlijden van Hellemons, zijn veranderd. Door de voortgaande ontwikkelingen in kerk en samenleving zijn de idealen van de katholieke beweging uit de 19de eeuw niet meer of heel anders van toepassing. De kerk, die zo'n belangrijke rol in het dagelijks leven speelde, dreigt steeds meer marginaal te worden. Ook onze congregatie hier in Nederland en Canada nadert haar voltooiing. We zijn nog met 31 broeders in Nederland en Canada, waarvan de gemiddelde leeftijd bijna 80 is. Ik mag daar overigens wel bij aantekenen dat er ook nog 59 broeders van de jonge Indonesische congregatie van broeders van Saint Louis zijn, die met hetzelfde jeugdige elan van Willem Hellemons in 1840 hun nu zelfstandige congregatie in de eigen Indonesische cultuur en omstandigheden vorm geven en verder ontwikkelen. Hellemons is ook hún stichter en mag trots op hen zijn. Maar van de fierheid van de katholieke kerk in onze streken, waarvan Hellemons zo'n uitgesproken exponent was, is vandaag weinig meer over.

Betekent dat, dat Willem Hellemons ons vandaag niets meer te vertellen heeft ? Ik denk dat dit geenszins het geval is. Laat ik een poging wagen een aantal aspecten te noemen waarin Willem Hellemons ook in deze tijd ons nog steeds een voorbeeld en inspirator kan zijn.

Allereerst zou ik willen noemen zijn levenslust, die, volgens tijdgenoten, uit zijn ogen straalde en die zo herkenbaar is in de verhalen en overleveringen die wij van hem kennen.

De dynamiek, veerkracht en het optimisme van Hellemons, ook in teleurstellingen en moeilijke omstandigheden, ontleende hij aan zijn levenslust.

Wij, de broeders, daardoor geïnspireerd, proberen op een waardige en vooral positieve manier de voltooiing van onze congregatie voor te bereiden. Daarbij staan ons de *ars moriendi* voor ogen, de ‘kunst van het sterven’, die inhoudt dat we willen aanvaarden dat onze tijd gekomen is, kunnen terugzien op wat goed geweest is, overdragen wat de moeite waard is te worden bewaard of voortgezet, en vooral daardoor te kunnen openstaan voor alles wat in deze fase, misschien wel juist in deze laatste fase werkelijk belangrijk is en waardoor aan het mysterie van de Oneindige kan worden geraakt. Levenslust en stervenskunst.

Daarmee samenhangend kom ik meteen aan een tweede punt. In een aantal passages in de geschiedschrijving blijkt dat Hellemons “zijn schoon blauw oog met welgevallen liet rusten op zijn werk”.¹¹ Hij was in staat terug te zien op wat achter hem lag en daarin het goede te zien. Een uiterst belangrijke eigenschap om positief en vertrouwd te blijven ook in tegenslag, teleurstellingen en moeilijke omstandigheden. Of, zoals in het geval van de broeders, om het einde te kunnen aanvaarden.

Een volgend facet: Ondanks hoge idealen bleef hij voor alles een hartelijk, groot en gul oog houden voor het welzijn en levensgeluk van zijn parochianen, zijn broeders en de jongeren die aan zijn en hun zorgen waren toevertrouwd. Ook dat moge ons inspireren in deze tijd die zich vaak kenmerkt door een wel zeer individuele opstelling: de zorg voor elkaar, voor onze parochie, voor onze gemeenschap, voor onze leefomgeving, dichtbij en verder weg.

Dan wil ik wijzen op het bindende van zijn figuur. Hij wist mensen bij elkaar te brengen en te enthousiasmeren. Door te getuigen van wat in hem leefde, wist hij mensen te begeisteren. Om in de termen van de lezing uit het slothoofdstuk van het Johannesevangelie te blijven: hij was een mensenvisser. Als herder wist hij het net aan de juiste zijde van de boot uit te werpen en dat leverde hem een zeer overvloedige vangst op.¹²

En, tenslotte, – want vandaar die overvloedige vangst – is er zijn Godsvertrouwen. Geen vermetel vertrouwen dat alles altijd wel goed zou komen, en zeker geen vertrouwen waarbinnen hij zelf ook niet het uiterste van zichzelf vroeg. Maar altijd, en niet zelden na een lange worsteling, was er toch zijn overgave: de mens wikt, God beschikt. “De Heer heeft gegeven, de Heer heeft genomen, de naam des Heeren zij gezegend”.¹³

Want is dat niet eigenlijk het belangrijkste van ‘geloven’, ook vandaag? Geloven gaat niet in de eerste plaats over dogma’s of over allerhande regels en voorschriften waaraan je je dient te houden. Geloven is het veilige vertrouwen te weten dat Hij, de verrezen Heer, de Levende, er voor je is, zelfs als je – zoals de leerlingen bij het Meer van Tiberias – hem niet direct herkent.

Moge Willem Hellemons zo nog lang in ons voortleven.

¹ Hand. 5: 27-32, 41

² Br. Christoforus van Langen, *Tussen Windvaan en Koepel; vertelsels over de Congregatie van Saint Louis, Oudenbosch 1 maart 1840 – 1 maart 1940*, ‘s-Gravenhage (Ten Hage) 1940, 2e druk

³ Van Vugt, Joos P.A., *Brothers at Work; A history of five Dutch congregations of brothers and their activities in Catholic education, 1840-1970*, Nijmegen (Valkhof Pers) 1996, p 37

⁴ Van Vugt, Joos P.A., *Broeders in de katholieke beweging; de werkzaamheden van vijf Nederlandse onderwijscongregaties van broeders en fraters, 1840-1970*, KDCS Scripta, dissertatie, Nijmegen (KDC/KSC) 1994, pp 72-74

⁵ Van Vugt, Joos P.A., op.cit. 1994, pp 20-24

⁶ Melief, P.B.A., *Joannes van Hooydonk, apostolisch administrator en vicaris van het vicariaat Breda, eerste bisschop van Breda 1827-1853-1867*, Bijdragen tot de geschiedenis van het zuiden van Nederland, LXXI, Tilburg (Stichting zuidelijk historisch contact) 1987, p 219

⁷ Van Vugt, Joos P.A., op.cit. 1994, pp 74-75

⁸ Br. Christoforus van Langen, op.cit, p 48

⁹ Ibid., p 45-47

¹⁰ Melief, P.B.A., op.cit., pp 219-242

¹¹ Br. Christoforus van Langen, op.cit, p 178

¹² Joh. 21: 1-14

¹³ Br. Christoforus van Langen, op.cit, p 84